

MASZKULINISTA FEMINIZMUS

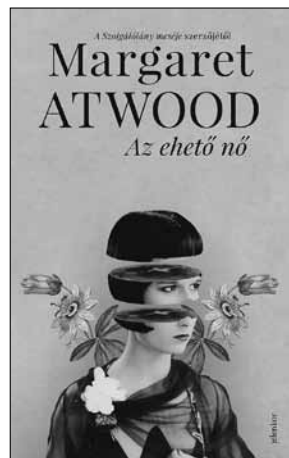
Margaret Atwood: *Az ehető nő*

A magyar olvasók többsége Margaret Atwood első regényét egész biztosan az életmű jóval később született remekművei (elsősorban *A szolgálólány meséje*, de kisebb százalékban *A vak bérgyilkos* és a *MaddAddam-trilógia*) után, azok hatására olvassa, s ezek a könyvek nyilván kijelölnek egy bizonyos referenciális mezőt: hozzájuk képest jó vagy csalódást keltő, sokkal gyengébb vagy csak kicsivel gyengébb *Az ehető nő* – sőt esetleg a híres regényekhez képest más, be nem teljesült ígéretet érezhetünk benne, vagy érezhet egyik-másik olvasó. Előrebocsátom: nem véletlenül vettem fel ennyi opciót, valamennyire mindegyik mellett érveltem magamban olvasás közben; amivel azt is bevallom, hogy kicsit zavarban vagyok. Elképzelem, hogy – nyilván a későbbi művek ismerete nélkül – véleményem kellett volna mondanom akkoriban, a hatvanas évek végén, mondjuk, a könyv kiadásáról (minden ideologikus megfontolás nélkül, kizárólag a regény művészi erejét mérlegelve, amit persze igen nehéz elképzelni): mismásoltam volna: elég jó, de mégse annyira jó, bár a végére nagyon megerősödik, talán igen, talán nem... és a többi.

Az ehető nő egyébként elég sikeres volt, mint ahogy a második regény, a *Fellélegzés* is, és a hetvenes évek végére Atwood már a kanadai irodalom talán legnagyobb alakjának számított – s aztán jócskán megkésve, 1984-ben jelent meg magyarul a *Fellélegzés* az Európa Könyvkiadó gondozásában, majd különböző kiadóknál (Lazi, Jelenkor, megint Európa) jött még egy-egy mű. Mindez azért érdekes, mert azok a regények, amelyek most világszerte (nálunk is) nagy példányszámban kelnek el, és elragadtatott olvasói reakciókat váltanak ki, nagyon sokáig jobbra hidegen hagyták az olvasók többségét. Atwood egyike volt azoknak a Nobel-díj-várományos íróknak (sok ilyen volt és van), akikkel a kiadók sehol nem arattak igazán nagy üzleti sikert, nálunk pedig, ebben a bezárkózó, provinciális, a feminizmust jóformán csak hírből ismerő, sok mindenre (az irodalomban is) megkésve reagáló országban még a sznobsági faktor küszöbét sem érték el, azaz Atwood lényegében teljesen ismeretlennek számított a szélesebb olvasóközönség előtt, amíg *A szolgálólány meséjéből* készült filmsorozat be nem indított egy furcsa láncreakciót.

Mindezt azért mondtam el dióhéjban, mert óhatatlanul felmerül a kérdés: mitől lett szinte egy csapásra (csak egy jól sikerült sorozat hatására?) sokak számára izgalmas az, ami addig – kis túlzással – csak az irodalomtudósok számára volt érdekes? A válasz egyébként kézenfekvő, de azért mondom el banalitásokat, hogy aztán valami olyat is mondhassak, ami talán nem annyira banális... Tehát: ahogy Orwell 1984-e egyszeriben megint világsiker lett, amikor, Sztvetlana Alekszijejics ki-

Fordította Csonka Ágnes
Jelenkor Kiadó
Budapest, 2020
464 oldal, 4499 Ft

fejlesztésével élve, „a kor elindult visszafelé”, azaz a világ immár jelentős országaiban is kezdtek ilyen-olyan populisták hatalomra kerülni, és sokan úgy érezték (és érzik), hogy ez egy új totalitarizmus felé vezető folyamat, úgy az új, gyakran patriarchális (sőt macsó) retorikát is használó nemzetvezetőktől elborzadó olvasók – nyilván főként nők – számára hirtelen Atwood feminista disztópiája is egyszer csak valós vészjelzésnek látszott.

És itt, mielőtt próbálnék végre valami kevésbé banálisat is mondani, hadd ékeljek közbe egy-két – talán fontos – megjegyzést. Atwood, ha az egész életművét nézzük, egyáltalán nem sündisznó, hanem sokkal inkább róka, ami azt jelenti (ezt azért kell megmagyaráznom, mert Isaiah Berlin gyakran idézett esszéje még nem jelent meg magyarul), hogy nem egy alapvető eszmén (azaz, ne kerteljünk, a feminizmuson) keresztül szemléli a világot, hanem szinte minden írásában valami másra koncentrálna. A *MaddAddam-trilógiájában* például a génmanipuláció lehetséges következményeit képzelel el, *A vak bérgyilkos* pedig sok minden egyéb mellett a történelmi vakságról is szól: a zajló események sűrűjében az ember nem látja az igazi veszélyt; és még az ebből a szempontból nyilván érzékenyebb nagy írók is többnyire (sajnos?) csak nagy történelmi távlatból tudják leírni azokat a társadalmi és lelki folyamatokat, amelyek valamilyen tragédiához (háborúhoz, diktatúrához) vezetnek. Hadd tegyem hozzá: itt kifejezetten a folyamatok ábrázolásáról beszélek, nem arról, ahogy magát a veszélyt érzékelik, illetve egy új perverz rezsim első embervé aktságait megszenvedti az író (hiszen erre tömérdek példát mondhatunk kapásból). Atwood tehát tisztában van ezzel a bizonyos történelmi vaksággal, és mégis (mint sokan mások) hol disztópiát ír, hol posztapokaliptikus regényt, talán azért, mert úgy gondolja (bár nem tudhatom, pontosan mit gondol erről), hogy a nemtudásnak ez a tudatosulása (talán hasonlóan a tudattalanéhoz) egyúttal hozzásegít mégis valami gyógyuláshoz: nem tudjuk, pontosan mi hozza el a katasztrófát, de jobb mindenre figyelmeztetni az embert: például arra is, hogy mihez vezethet a génmanipuláció, vagy a nőben csak nemiszervet és gyerekevelő robotot látó álkeresztény-konzervatív polittechnokrata maffiózók (vagy akár őszinte fundamentalisták) hatalomra kerülése. Tudom, hogy nem sokat segítek ezzel, de szerintem az Atwood által olyan gyönyörűen leírt történelmi vakság nagyjából azt is jelenti – tragikus módon –, hogy a nagy disztópiák lehetnek ugyan művészileg roppant hatásosak, de többnyire a múlttól szólnak: az 1984 a kommunizmusról (meg általában a huszadik századi totalitarizmusokról), *A szolgálólány meséje* pedig szerintem a nyugati világban réges-rég megvalósíthatatlanná vált patriarchális diktatúráról (mert ugyan hol vannak hozzá a férfiak?), és az ilyen könyvek hovatovább csak fájdalomcsillapítóként vagy nyugtatóként szolgálnak, nincs bennük semmilyen felforgató vagy ellenálló potenciál: ugyan már, mondják az egyre forróbb levesben lassan főni kezdő békák, nincs itt semmiféle patriarchális totalitarizmus, és semmiféle más totalitarizmus sincsen – az egyik félig főtt béka odakiabálhat a másiknak: ne majrézz már, látod, milyen nyugodtan kiabálhatod, hogy az elnök egy zsarnok maffiózó, és semmi bajod nem lesz. Ugyan hol van ez az Angszoc világhoz képest? Amivel arra akarok kilyukadni, hogy a most kialakulóban lévő új totalitarizmust sem az orwelli, sem az atwoodi fogalomrendszerrel nem lehet leírni, vagy legalábbis nekik nem sikerült, mint ahogy senki másnak sem – talán a két orosz zseni, Pelevin és Szorokin jutott hozzá a legközelebb, részben azért, mert Oroszország jutott a legmesszebb benne, mint ahogy az ótotalitarizmust is ők fejlesztették ki elsőként, de ezt talán csak a saját diktatúrájukkal szembenálló oroszok iránti elfogultságom mondatja velem.

A második megjegyzésem: férfiként úgy érzem, hogy jöllehet régóta ő az egyik kedvenc író, nehezen tudom értelmezni Atwood első regényét (meg a másodikát, a *Fellélegzést*, sőt *A szolgálólány meséjét* is), mert a nők ugyan nem denevérek, hogy képtelenek legyünk felfogni, milyen olyanok lenni, mint ők, de majdnem. Ezt kicsit megmagyarázom. Thomas Nagel amerikai filozófus híres esszéjéről van szó, amelynek az a lényege, hogy az emberi tudás és érzékelés tragikusan korlátozott: sohasem tudhatjuk meg példá-

ul, hogy milyen denevérnek lenni. Az esszé nagy vitákat váltott ki, amennyire értem, sok filozófus azzal érvelt, hogy az ember minden lényeges információval rendelkezik a denevérek életét, érzékelését, táplálkozását, párzását stb. illetően, ennél több nem tudható, nincs semmi misztikum, amibe nem tudjuk beleképzelni magunkat. Sőt az emberi empátia arra is kiterjed, hogy egy jó író akár le is tudná írni a denevérek életét (ha ez bárkit is érdekelne), úgy, hogy arra egy denevér is áldását adná – már ha el tudná olvasni, össze tudná vetni a saját érzéseivel, és tudná, mi az az áldás. Ebben most nem foglalnék egyértelműen állást, de azt gondolom, hogy bár mindent többé-kevésbé értek, amit nők írnak kifejezetten női (feminista vagy a feminizmus felől is értelmezhető) regényekben, és szeretem azt gondolni (vagy hinni) magamról, hogy elég empátia van bennem, hogy az ilyen művekben leírt érzéseket is átéljem, azért akadnak kivételek. Az egyik leghíresebb feminista, Germaine Greer egyik könyvében például döbbenet olvastam azt az alaptételt, miszerint a nőknek meg kell érteniük, hogy „a férfiak gyűlölik őket”.

Hadd tegyem hozzá rögtön, hogy Atwood a nyilatkozatai szerint csak afféle kelletlen feminista, sőt egyesek szerint „rossz” feminista (ezt ő maga szereti így megfogalmazni vagy idézni). És már a legelső regényéből, *Az ehető nőből* is (már az írói előszóból is) az derül ki, hogy bár valamiféle feministának nevezhető üzenet közvetítése is a szándékai között szerepel, de a művész, szerencsére, legyőzi benne az ideológust. Hasonlóképpen ahhoz, ahogy Tolsztoj az *Anna Kareninában* a hagyományos családi értékeket akarta védelmezni, és el akarta ítélni azt a nőt, aki ezek ellen lázad, majd írt egy regényt, amely minden komplexitásában ábrázolja egy akkori házasság viszonyait, és érzelmileg jóval inkább a nő, azaz Anna mellé sodródik. Kicsit nyers megfogalmazással: maszkulinista regényt akart írni, de inkább feminista lett belőle. Atwood pedig, megint csak nagyon nyersen megfogalmazva, feminista regényt akart írni (vagy ahogy az előszóban írta, utólag „proto-feministának” nevezné a könyvét), amely aztán mintha legalább annyira maszkulinistára sikeredett volna. Nem ironizálok egyébként, és nem arra akarok kilyukadni, hogy egy igazán jó irodalmi mű ne legyen se feminista, se maszkulinista – miért ne lehetne? A genderproblémák ábrázolása akkor, amikor az emberek többsége mindenféle társadalmi-gazdasági-ideológiai folyamatok következtében komolyan küszködik a nemi identitásával, nyilvánvalóan az irodalom óriási témája lett; probléma – mármint művészi-leg – csak akkor van, amikor ez az „ábrázolás” sztereotípiák, jelszavak, politikai szlogenek szintjére süllyed, vagy azokat szolgálja.

Az ehető nőben egy darabig mintha éreznék ilyen veszélyt. Én legalábbis éreztem – és magamban már kezdtem megbocsátani a rámenős ideologikusságot, mert közben Atwood számtalan apró részlettel bizonyítja, hogy milyen kiváló író már ilyen fiatalon. Akárhogyan is, a könyv egy jó darabig mintha majdhogynem szemérmetlenül kínálná fel magát a lelombozóan kategorikus értelmezéseknek – egyébként van is belőlük bőven az interneten: jó néhányat megnéztem, és feminista kliséken túl nem sok mindent találtam bennük. A regény egyetemet végzett, elvileg intelligens hősnője, Marian egy piackutató intézetnél dolgozik, és közben a házasságára készül. A munkája értelmetlen, a fogyasztói társadalom kiváló paródiája az, ahogy az alkalmazottaknak idióta kérdőíveket kell gyártaniuk és kitöltetniük – s közben minden azt sugallja, hogy ennél magasabbra nő az adott társadalmi körülmények között nem emelkedhet: az irodaépület harmadik emeletén, az irányító részlegben csak férfiak dolgoznak, valahogy úgy, ahogy a disznók a tanyaházban Orwell *Allatfarmjában*. Látni nem látjuk őket, nemigen tudunk meg róluk semmit, ami persze nyilván az írói intenció része – a hatalom a nők számára nem hogy elérhetetlen, hanem szinte láthatatlan is. Oké, mondom magamban olvasóként, értem. (De a hiányérzet bennem marad; Orwellnél azért elég jól megismerjük a disznókat is.) Aztán vannak a reklámok, amelyek a férfiakkal kapcsolatos sztereotípiákra épülnek: sörözés, puska, vadászat, horgászás – oké, ezt is értjük; kicsit szájbarágós ugyan, hogy a férfiakat csak ezek a dolgok érdeklik,

de vehetjük úgy, hogy ez a fogyasztói társadalom idióta reklámparának paródiája. Marian épp férjhez menni készül, és lassacskán kiderül, hogy retteg ettől: nem tud enni, anorexiás lesz, el akar bújni, menekülni szeretne – mert úgy érzi, hogy a férfi, Peter (aki valamikor állítólag vadászott is) a házassággal teljesen bekebelezné, *megenné* őt. Még két fontos nőalak van a regényben, Marian két barátnője: az egyik eleve elutasítja a házasságot, de gyereket akar, ezért felcsináltatja magát egy mit sem sejtő férfival – majd amikor megretten saját lázadásától, egy másik férfit próbál rávenni, hogy vállalja a gyereket; a másik már házasságban él, gyerekei vannak, akiket kis szörnyetegeknek tart, és a szülői feladatokat nagyrészt a férje látja el. Ez is még amolyan séma: a feminista kritikusok aprólékosan elemezhetik a patriarchális társadalomban élő elnyomott nők lázadási aktusait és azok reménytelenségét.

A regény nagyjából a feléig mintha csak készségesen kiszolgálja a feminista kritikát, és bár ezt ügyesen, olvasmányosan teszi, sokáig (ha elképzelem magam akkori olvasóként vagy könyvkiadói szerkesztőként) nem sok minden jelzi azt, hogy itt egy óriási potenciállal bír, nagy jövő előtt álló író műkijáról van szó. A piacutató intézet munkájának leírása helyenként elég szellemes, de az volt az érzésem, hogy ebből azért többet is ki lehetne hozni. Marian, a főhős ábrázolása elég érzékletes, de az volt az érzésem, hogy szeretnék jobban belelátni a gondolataiba is, nem csak az érzéseibe – mert ha a művészi szándék a nők elnyomásának ábrázolása, akkor tudnom kellene, milyen gondolatok vannak itt elnyomva. Ugyanez egyébként érvényes a másik két nőalakra is: gondolataik jobbára nekik sincsenek, sőt még a mellékalakok is, mármint a nők kizárólag a férfiakhoz fűződő kapcsolataik alapján definiálódnak. *A szolgálólány meséje* – mint referencia – alapján olvasva a regényt mindez persze értelmet nyer: ott a nőket egy disztópikus társadalomban megfosztják akár annak a lehetőségétől is, hogy megtanuljanak írni-olvasni, nem lehet személyiségük, de már ebben a korai, mondjuk úgy, enyhén satirikus kritikai realista regényben is csupa igazi személyiség nélküli, épp csak a társadalom által rákényszerített „női” szerep ellen lázadó nőt ismerünk meg.

Aztán egyszer csak ez a kicsit bosszantóan mesterkéltné regény mégiscsak élni kezd – mintha nagyjából a könyv kétharmadánál talált volna rá Atwood arra a finomabb, komplexebb, izzóbb, ihletettebb prózastílusra, amely aztán igazán nagy íróvá tette (bár némi egyenetlenség, a tematizálásba való visszatérés a későbbi prózájában is érezhető itt-ott), és a regény második fele valósággal elsöpri az elsőt – egyszer csak élvezni lehet magukat a mondatokat, a szöveg megformálását, amely olyan brutálisan erős kezd lenni, mint az elmúlt évtizedek legnagyobb íróié (Roth jut szembe róla, meg Rushdie, meg Nabokov, esetleg Franzen, csupa férfi mellesleg): egyszóval Margaret Atwood első regényének második felében megszületik a nagy író, megtalálódik a stílus, amivel annyi minden elmondható (s majd elmondatik); s amikor olvasóként egyszer csak elkezdtem végre igazán élvezni a szöveget, arra is gondoltam: talán nabokovian mesteri csalás volt ez az egész – Atwood eljátszotta, mintha szimpla (sőt kicsit buta) feminista regényt írta (és ezt sokan persze beszopták), aztán a csalóka bemelegítés után előjön az igazi trükkjeivel (pontosabban a felszín látszatvilága alá hatol), és azokat már nem is igazán értjük, azokban ott van a titok, a rejtély, ami semmilyen nagy műből nem hiányozhat, a kiolvashatlanság, a számtalanféleképpen-értelmezhetőség, azokról már nem lehet szimpla feminista kritikát írni (de a feminista kritikusok mintha ezt nem érzékelnék). Ez persze csak az egyik verzió. A másik, mondjuk úgy, pszichoanalitikus magyarázatkísérletem az, hogy Margaret Atwood életében talán volt valami nagy trauma, amitől a női testbe való behatolást olyan gyalázatnak érzi, amit most rávetít az egész történelemre: és az egyik legnagyobb történelmi-társadalmi veszélynek azt érzi, hogy erre a behatolásra valami új totalitarizmusban korlátlan jogot és lehetőséget szerez a férfi. A harmadik magyarázatkísérlet: én magam buta, romantikus, elavult férfi vagyok, aki még szereti a nőket (amivel, tudom, nem hatolok a genderdiskurzusok mélyére, de azért csak kibukott belőlem), és nem akarom észrevenni,

hogyan Atwood valami nagyon fontos veszélyre hívta fel a figyelmet művészi eszközökkel már a hatvanas évek végén: hogy a női emancipáció beleütközött – vagy hamarosan beleütközik – egy falba, és a férfiak nyers ereje, agresszivitása hozza létre azt az új társadalmat, amelyben a nőket csak anyának, feleségnek, szexrabszolgának stb. fogják használni. Mellesleg amikor Atwood első könyvéről azt írják (vagy ő maga azt mondja), hogy ma még aktuálisabb, mint volt a hatvanas évek végén, akkor persze értem, hogy a már emlegetett macsó nemzetvezetőkről van szó, meg arról az új középkorról, ami felé az ilyen pinát fogdosó, szalonnát zabáló, foci- vagy baseballrajongó, a nőket szülni, gyereket nevelni, főzni és kussolni – vagy őket élje-nezni – parancsoló, a hatalmi politikában zseniálisan tehetséges, seggnyalóktól körülvett, mellesleg férfiként rendszerint roppant előnytelen külsejű, és mégis sok nő által imádott (ezt speciel tényleg nem értem), nacionalista frázisokat puffogató, magasztos elveket hangoztató, de tökéletesen elvtelen, korrupcióban hempergő, minduntalan a vallásra hivatkozó, de közben a vallást csicskákkel megbecstelenítő (vagy hogy egy partikuláris példát mondjak: fővadászként parádézó keresztény pártvezérrel legyalázó), s így az emberekből az így vagy úgy mégiscsak jelentős mértékben a vallásokból táplálkozó erkölcsi törvényeket kiirtani igyekvő új, gyilkosságra (szerencsére) csak kivételes esetekben vetemedő szoft diktátorok vezetik boldog népeiket, akik végre egy olyan vezetőt kaptak, amelyet megérdemelnek.

Huh!

Az embernek néha ki kell engednie a gőzt. De vissza a regényhez!

Miért is írtam azt, hogy ez nem annyira feminista, mint inkább maszkulinista regény lett végül is? Hát részben azért, mert a három nőhöz képest a három férfi mind igazi személyiség, és a nők mind a hármat csúnyán becsapják. De talán még inkább azért, mert a férfiak is súlyos identitásproblémákkal küzdenek a regényben. Ott vannak a reklámok a sörről, a vadászatról, a horgászásról, de az egyik alak (Marian vőlegénye) „valamikor vadászott” ugyan, most viszont ügyvédnek készül, és egy félig kész ház lakásában húzza meg magát, mint valami barlangban, csak éppen nem hogy nem vadászhat már, hogy húst vigyen az asszonynak és a családnak, hanem a lassan megtébolyodó nőjének minden szeszélyét türelmesen kezeli. A másik pasit, mint már említettem, csúnyán átejt a nője: felcsináltatja magát vele, aztán dobja. A harmadik, Duncan – nos, ő a legérdekesebb. Egy férfi, aki alig férfi, valami örülten partikuláris témáról írja épp a diplomadolgozatát, csak vasalással tudja megnyugtatni a világ bármely rezdülésétől hiperérzékenyen felborzoló idegeit, radikálisan és autisztikusan individualista, esze ágában sincs bármilyen nőt kisajátítani (és ezzel önmagát rabbá tenni), többé-kevésbé impotens, alig eszik, szinte teljesen, egy közömbös angyal, aki mégis ott van mindig, amikor az örület örvényében forogó Marian meg kell vigasztalni – végül még szexelnek is, úgy-ahogy, és ebben a behatolásban végre nincs semmi agresszivitás. Aszexuális szex, egy sóhajtsnyira a leszbikus együttlétől – mert óhatatlanul arra kell gondolnunk, hogy itt látens homoszexualitásról van szó, emiatt viszolyog annyira Marian a férfi által való felfalatástól, hogy a házasság valami olyan borzalomnak tűnik számára, amelyből inkább menekül anorexiába, skizofréniába, sőt végül abba az egzisztencialistáktól ismert (meg sokak által válsághelyzetekben megtapasztalt) tudatállapotba, amikor a dolgok elvesztik jelentésüket, puszta létezővé válnak, gyökérré mondjuk, mint Sartre-nál, amikor mintha belelátnánk a felszín mögé, mert hiszen amit látunk, csak látszat, a valóság az anyag tökéletesen értelmetlen nyüzsgése a látszólagos értelmet nyújtó felszín alatt. (A „látens homoszexualitást” nem törlöm ki, ha már egyszer leírtam, csak hozzáteszem: nem különösebben lényeges – pontosabban ilyen odavetett formában nem az. Véletlenül sem akarom azt mondani, hogy Atwood feminizmusa vagy apokaliptikus víziói épp csak valamiféle látens homoszexualitásból táplálkoznának; inkább azt, hogy már az első regényében remekül ábrázolja azokat a genderproblémákat, amelyek közé a homoszexualitás elfogadásának problematikussága is hozzátartozik.)

A politikai-ideológiai magyarázatkísérletek után itt jutnék el mégiscsak Atwood művészi zsenialitásáig: Duncan alakja szinte egyedülálló a világirodalomban, az egzisztencialista világba-vetettség ábrázolása camus-i színvonalú – de egy pillanatra mégiscsak visszaváltva az ideologikus (vagy dekonstrukcionista) elemzési módba: ez a látens leszbikus-motívum mégiscsak fölvet egy gondolatot (legalábbis bennem): a szerintem zseniálisan megsejtett aszexualis szerelemábrázolás talán legalább olyan erőteljes (és szerintem reálisabb) disztópia-alapanyag lehetne, mint az agresszív-patriarchális társadalom előrevetítése – amire, mint már mondtam, szerintem nem sok esély van a világ minden új győzői ellenére.

Ugyanakkor persze rám is, Atwoodra is, mindenkire érvényes az a történelmi vakság, amit a – szerintem – legjobb regényében, *A vak bérgyilkos*ban ábrázolt Atwood: elmélkedhetek arról, hogy egy disztópia (mert lényegében *Az ehető nő* is az) művészileg talán érdekes, de politikailag irreleváns, aztán pillanatok alatt rám cáfolhat a valóság – és lehet, hogy azt mondom egyik-másik feminizmusra hajló ismerősömnök, hogy ugyan már, miért lennék feminista (mert tényleg volt már, aki biztatott erre), amikor ez tőkre lényegtelen probléma sok másikhöz képest (vagy egyáltalán nem az, legalábbis nem nagyobb, mint a férfiak gondja, miközben a maszkulinizmusról alig esik szó a közbeszédben), aztán egyszer csak kiderülhet, hogy ha tisztességes ember akarok lenni, akkor feministává kell válnom, bár lehet, hogy kiterítenek ügyis – már ha mégiscsak egyhamar eljön egy új kannibálkor (és amikor az unokáimra nézek, elfog a rettegés: hogy ne, ne még, legyen még legalább hatvan-nyolcvan évünk, mert hiába halok meg, úgy érzem, hogy ami velük fog történni, azt mintha a halálomon túl is érezni tudnám majd).

Az orosz Bahtyin írt sokat az úgynevezett „kronotoposzról” – arról, hogy egy irodalmi mű alapvető eleme az idő a hely kijelölése: csak akkor tudjuk beleélni magunkat a történetbe, ha van érzékletesen ábrázolt hely és idő, amibe beléphetünk. Atwood első regénye nem tökéletes – csak akkor lenne az, ha legalább valami kis együttérzést tudna ébreszteni bennem (egy férfiban) a regényben kínlódó nők iránt –, de hogy nagy – vagy legalábbis nagyra hivatott – íróról van szó, azt a kronotoposszal való mesteri bánásmód is tanúsítja. Egy nem túl részletesen leírt kanadai nagyvárosban vagyunk (ami azért jó, mármint a részletesség hiánya, hogy képzeletben lehessünk bárhol), a modern fogyasztói társadalom idio-tizmussal teli világában, a hatvanas években (amely most, 2020-ban is tökéletesen átélhető) – de ami a legfontosabb: a konkrét helyek. Az emberben gyakran szinte semmi emlék nem marad egy-egy elolvasott regénynek erről a bizonyos kronotoposzáról, de *Az ehető nő* helyeire, azt hiszem, mindig emlékezni fogok. Marian lakására, ahol együtt él a barátnőjével, aki a női szerep elleni lázadásában örületes rendetlenségben éli az életét; a háromszintes piackutató intézetre, ahol az első emeleten az értelmetlen munkát végző nők másra sem gondolnak, csak a pasikra (hogy hogyan szerezzenek végre egyet maguknak, vagy hogy hogyan szabaduljanak tőlük), miközben a második emeleten lévő főnökök csak valami elvont hatalomként léteznek; a mosodára, ahol Marian és Duncan a mosógépekben forgó ruhákat bámulja; a félkész épületben lévő lakásra, ahol Marian vőlegénye él, és ahol a regény fergeteges nagyjelenete játszódik – a nagy buli, amiből Marian végül elmenekül, mert végül mégiscsak megtalálja magában az erőt, hogy elsőként a házasság és gyerekek jelentette személyiség-halálból. De mennyivel jobb lenne ez a regény, ha lenne személyisége, amely meghalhatna. De hát ez csak egy első regény volt, nem lehet tökéletes.

Ennyi lett volna nagyjából ez a cikk – s mikor leírtam az utolsó mondatot (és szokás szerint viszolyogtam magamtól kicsit a pökhendiségem miatt – hogy én ítélem „nem tökéletesnek” Atwood regényét!), még töprengtem, hogy beleírjak-e pár bekezdést a „maszkulinizmusról” (mert arról még kevesebbet tud az átlagolvasó, mint a feminizmusról, miközben szerintem ugyanolyan fontos kérdés mind a férfiak identitásvesztésének, mind a férfiak ellen nők által elkövetett pszichés erőszaknak a problémája, mint a me too-

jelenség, amiről szintén elmondhatnám a véleményemet, de nem mondom, mert mindent azért nem lehet elmondani; majd talán legközelebb), szóval történt egy s más, amit még azért gyorsan megosztanék a világgal. Egyrészt elolvastam egy esszénovellát, amelyet CJ Hauser nevű amerikai író írt, a *The Paris Review*-ban jelent meg, és, ahogy mondani szokás, felrobbantotta az internetet. A sztori nagyjából ugyanaz, mint Atwood regényéé: az író az esküvőjére készül, de egyre jobban szorong, úgy érzi, a pasija nem szereti igazán (jó pár példa is van erre, de egyikben sincs semmi durvaság: a pasi egyszerűen csak nehezen tudja kifejezni az érzéseit), és végül az utolsó pillanatban kihátrál a házasságból. Ennyi. Se a sztoriban, se a stílusban nincs semmi unikális, semmi meglepő, semmi... művészi. És ezt most nők milliói olvassák, és éreznek együtt a szerzővel, és gondolják azt, gondolom: igen, én is emiatt szenvedek...

A másik dolog, ami történt: egy roppant intelligens barátnőmmel elbeszélgettem Atwood regényéről, aki nem nagyon értette, mi a bajom. Már miért ne lenne személyiségük a nőknek a regényben? Oké, nem elmélkednek mindenféle nagy dolgokról, mármint a magánéletük megoldásán kívül, de abban nagyon mély dolgokat látnak meg. Mármint némelyik. Atwood pedig olyan okosan helyezi el a szimbólumokat a regényben, ami egészen meglepő egy írónőtől. A nők általában nem írnak ilyen okosan...

Lennék én feminista egyébként, csak tudnám, hogy azt hogyan kell csinálni...